

(مقاله پژوهشی)

رویکرد اخلاقی سردبیران و سهم آنها از انتشار

مقالات در نشریه خودی

فروغ رحیمی*، فاطمه علی نژاد چمازکتی، مرضیه کهندل جهرمی، سعیده میرحق جو لنگرودی

گروه علم‌سنجی، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، شیراز

(تاریخ دریافت: 93/12/20 تاریخ پذیرش: 94/3/9)

چکیده

زمینه: سردبیران در حوزه نشر باید همچون سایر جنبه‌های مختلف علمی، فرایند اصول اخلاق حرفه‌ای را حفظ کرده و تنها مقاله‌هایی را انتخاب کنند که دقیق، اخلاقی، علمی و مسئولانه تهیه شده باشند. مقاله حاضر هرگونه سوءاستفاده از مقام و موقعیت علمی و به تبع آن بی‌اخلاقی در انتشارات علمی و عدم رعایت حداقل‌های سردبیری را به تصویر خواهد کشید.

روش: پژوهش حاضر توصیفی - تحلیلی با رویکرد علم‌سنجی، جامعه آماری پژوهش شامل 691 نشریه علمی پژوهشی فارسی دارای ضریب تأثیر است. به‌عنوان نمونه، 248 نشریه با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای، مشخص گردید. ابزار و روش اجرای این پژوهش استفاده از نمایه استنادی علوم ایران و گزینه تحلیل در این پایگاه و درون‌دهی داده‌ها در نرم‌افزار اکسل بوده است.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که بیشترین سهم سردبیران با 5 و 3/6% به سه حوزه منابع طبیعی، علوم انسانی و کشاورزی و بیشترین سهم اعضای مؤسسه ناشر به دو حوزه علوم پزشکی و دامپزشکی اختصاص دارد. در برخی از نشریات دو حوزه علوم انسانی و کشاورزی بیش از 10% مقالات چاپ شده طی این دو سال به سردبیران تعلق داشت و این امر سبب شد که در بسیاری موارد سردبیران به نویسندگان پرکار نشریه خود تبدیل شوند.

نتیجه‌گیری: عملکرد اخلاقی سردبیران و اعضای مؤسسه ناشر نشریه، می‌تواند در ترغیب نویسندگان به ویژه نویسندگان جوان، در واسپاری مقالات خود به نشریات معتبر داخل بسیار مؤثر افتد. بنابراین رعایت اصول اخلاقی توسط اعضای هیأت تحریریه در ایجاد نگرش مثبت به نشریه و ارتقاء منزلت علمی آن در طول زمان اثرگذار خواهد بود.

کلیدواژه‌گان: اخلاق، سردبیران، نشریه خودی

سرآغاز

یک نشریه معتبر بین‌المللی چاپ و در نمایه‌های معتبر همانند مؤسسه اطلاعات علمی و پایگاه استنادی علوم جهان اسلام نمایه شده و در دسترس دیگران قرار گیرد. گام بعدی که طی آن یک دستاورد پژوهشی، مصداق تولید علم قرار گیرد آن است که مورد رجوع و استناد بین‌المللی قرار گیرد (2).

تولید علم¹ به عنوان موتور محرک² توسعه همه جانبه و پایدار کشورها نقش عمده‌ای در فعالیت‌های علمی ایفا می‌کند (1). تولید علم، بیانگر یک نظریه، روش یا دستاورد دست اول است که در دنیا قابل عرضه بوده و پس از داوری دقیق تخصصی، در

* نویسنده مسؤؤل: نشانی الکترونیکی: frahimi @ isc.gov.ir

کرده باشند، مسوولیت‌پذیری⁶ سردبیر برای تصمیم‌گیری نهایی در مورد مقاله ایجاب می‌کند که مقاله را از جهات مختلف از جمله اصالت مقاله، چاپ مکرر اثری واحد، سرقت از دیگران و از خود و ... مورد توجه قرار دهد (7).

اهمیت جایگاه سردبیر بر کسی پوشیده نیست و نقش مهم وی در نشر و توسعه علم واضح و مبرهن است، اما با توجه به تمایل افراد به علم‌گرایی و افزایش کمیت انتشارات، این سوال مطرح می‌شود که سهم سردبیران در تولید علم نشریه خود چقدر می‌باشد؟

میزان سهم سردبیر از تولید علم در نشریه خود، بحثی است که انجمن‌های اخلاقی و کمیته‌های مرتبط با حوزه نشر در داخل و خارج از کشور در خصوص آن اظهار نظر نموده‌اند. از آن جمله می‌توان به آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات کمیسیون نشریات وزارت علوم و یا مفاد مندرج در انجمن‌های مختلف همچون کمیته اخلاق نشر (کوپ)⁷، انجمن جهانی سردبیران پزشکی⁸ اشاره کرد که در آن‌ها سردبیران با وجود داشتن امکان انتشار مقاله در نشریه خود، ملزم به رعایت بیش از پیش اصول ارسال مقاله به نشریه خود شده‌اند. در سوالي که در سایت دروازه تحقیقات⁹ مطرح گردید، از محققان مختلف در خصوص اینکه آیا انتشار مقاله توسط سردبیر در نشریه خود خوب یا بد است، سوال پرسیده شد و نظرات مختلف موافق و مخالفی در این خصوص بیان شد (8).

بررسی‌های مختلف در حوزه انتشار مجلات معتبر علمی در ایران نشان داد که از سال 1382 تاکنون، نشریات رشد فزاینده‌ای داشته‌اند. در سال 1382، تعداد نشریاتی که اعتبار خود را از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی دریافت کرده بودند، به ترتیب 145 و 76 عنوان بود که بسیاری از این نشریات را نشریات علوم انسانی و اجتماعی تشکیل می‌داد. این رقم در سال‌های 1383 تا 1393 برای وزارت علوم به ترتیب به 202، 236، 254، 284، 344، 474، 591، 740، 882، 1012 و 1062 عنوان و برای وزارت بهداشت به 110، 97، 84، 123، 151، 163، 212، 237، 315 و 331 عنوان افزایش یافت. در کنار نشریات این دو وزارتخانه، حوزه علمیه نیز فهرست نشریات معتبر خود را تا

بنیان پژوهش‌های جاری بر استفاده از نتایج پژوهش‌های علمی و تحقیقاتی پیشین است. امروزه مجلات علمی در انتقال اطلاعات جاری علمی نقش مهمی دارند و علاوه بر نقشی که در استفاده‌های علمی دارند، نمایانگر دستاوردهای جامعه علمی در گسترده‌ترین ابعاد خود از نظر جهانی و ملی و منطقه‌ای و نموداری از حیات علمی آن جامعه به شمار می‌آیند (3). محققان برای اینکه یافته‌های پژوهشی خود را سریعتر در اختیار مخاطب قرار دهند، آنها را به صورت مقاله‌های تالیفی یا ترجمه‌ای در نشریات حوزه مورد پژوهش به چاپ می‌رسانند. موفقیت نشریه در رقابت با نشریه‌های هم‌تراز و کسب ضریب تأثیر³ بالاتر به توانایی سردبیر و همکاران وی در نشریه بستگی دارد و از آنجایی که یک فعالیت جمعی می‌باشد، خود دارای تشکیلاتی است. اداره حوزه نشر نیازمند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی، سازماندهی، هماهنگی، رهبری و کنترل است؛ از این رو سردبیر نشریه علاوه بر اشتها در حوزه تخصصی خود، لازم است که به اصول اولیه مدیریت آشنا بوده و مدبرانه در رشد علم تأثیرگذار باشد. آگاهی از فرایند نشر، اطلاع از مخاطبان نشریه، آگاهی از انواع رسانه‌ها، آشنایی با الزامات قانونی و اخلاقی حوزه نشر، آشنایی با مولفه‌های اصلی طراحی و فرایند تولید نشریه و ... از جمله توانایی‌هایی است که یک سردبیر همه فن حریف باید آنها را داشته باشد (4). امروزه در جنبه‌های مختلف زندگی فردی و گروهی، مسائل و مشکلاتی پدید آمده که باعث پیدایش اخلاق کاربردی⁴ در حوزه‌های مختلف شده است (5). در حوزه نشر نیز سردبیران باید فرایند اصول اخلاق حرفه‌ای⁵ را حفظ کرده و آزادی کامل در انتخاب محتوای مجله را داشته باشند و تنها مقاله‌هایی را انتخاب کنند که دقیق، اخلاقی، علمی و مسئولانه تهیه شده باشند. بدین منظور بهتر است چارچوبی مدون تهیه شود که به روشنی سیاست‌ها و موازین نشریه را بیان کند (6).

سردبیر یک نشریه علمی در واقع مرکز ثقل فعالیت‌های نشریه و واسط میان داوران و مولفان است. با وجود داوری‌های مناسب، پس از چاپ هر اثر، هرگونه لغزش صوری، محتوایی و اخلاقی به سردبیر نسبت داده می‌شود و همین امر مسوولیت سنگینی را بر دوش وی می‌گذارد. در حقیقت، کنترل کیفیت نهایی با سردبیر است و داوران هر که باشند و به هر صورت که عمل

تعداد مقالات نشریات مورد بررسی و ضریب تأثیر آنها در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام طی دو سال 1390 و 1391 چه میزان است؟

سهم سردبیران و ناشران نشریات در تولید علم نشریات خود در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام به چه میزان بوده است؟ اعضای هیات تحریریه به طور میانگین در هر حوزه چند نفرند، آیا همه اعضای هیات تحریریه ایرانی‌اند یا عضو بین‌المللی هم دارند؟

در هر یک از هشت حوزه موضوعی، چند درصد از اعضای هیات تحریریه نشریات، به موسسه ناشر نشریه و چند درصد به اعضای خارج موسسه تعلق گرفته است؟ پرکارترین نویسنده هر نشریه کیست و آیا سردبیر در زمره این دسته از نویسندگان است؟

روش

روش پژوهش حاضر توصیفی - تحلیلی با رویکرد علم‌سنجی است. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی نشریات علمی و پژوهشی فارسی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است که در نهمین جلسه شورای راهبری ISC موفق به دریافت ضریب تأثیر گردیدند (13). جامعه این پژوهش متشکل از 691 عنوان نشریه علمی و پژوهشی است که با توجه به گستردگی جامعه پژوهش و محدودیت زمان، برای مشخص کردن نمونه از فرمول نمونه‌گیری کوکران استفاده شد. بدین ترتیب تعداد 248 نشریه به‌عنوان نمونه در 8 حوزه موضوعی (علوم انسانی، علوم پایه، فنی و مهندسی، علوم کشاورزی، منابع طبیعی، هنر و معماری، دامپزشکی و پزشکی) انتخاب شدند و با توجه به تفاوت تعداد نشریات در هر یک از 8 حوزه موضوعی، تعداد جامعه نمونه به نسبت کل نشریات آن حوزه موضوعی و به تناسب هر یک از حوزه‌های موضوعی با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تعیین و در جدول 1 نشان داده شده است.

مرداد ماه 1393، 27 عنوان اعلام نمود (9). این افزایش نشان دهنده رشد چشمگیر مجلات علمی است که در پرتو توسعه علمی تحقیقاتی کشور و با هدف کسب جایگاه اول علمی، فناوری و اقتصادی در منطقه که یکی از اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله کشور است، انتشار می‌یابند (10). البته روی دیگر این سکه، فشار رقابتی مستمر به پژوهشگران برای چاپ مقالات بیشتر است که در برخی اوقات باعث بروز سوء رفتار در پژوهش می‌شود (11).

در سنجش و ارزیابی مقالات مجلات، شناخته شده‌ترین ابزار علم‌سنجی¹⁰، ضریب تأثیر است که برای مطالعه میزان تأثیرگذاری یک مجله در ارتباط با مجلات دیگر مورد استفاده قرار می‌گیرد. پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)¹¹ به‌عنوان متولی ارزیابی نشریات کشور با راه‌اندازی محصولات مختلف همچون گزارش‌های استنادی نشریات (به سه زبان فارسی، انگلیسی و عربی) و نمایه استنادی علوم ایران¹² سعی در اعتبارسنجی نشریات بر اساس معیارهای علم‌سنجی، ترسیم ساختار علم و بررسی‌های همه‌جانبه در حوزه‌های مختلف دارد. مقاله پیش رو تعداد 248 عنوان نشریه دارای ضریب تأثیر و تعداد 17977 مقاله آنها را در تمامی حوزه‌های موضوعی¹³ در یک بازه زمانی دو ساله مورد تجزیه و تحلیل قرار داده تا میزان مقالات منتشر شده هر نشریه، سهم سردبیر هر نشریه از این مقالات، سهم ناشر نشریه از تولید علم نشریه خود، پرکارترین نویسنده هر نشریه و وضعیت نشریات به لحاظ ضریب تأثیر را مشخص نماید. مبنای انجام کار در این پژوهش، آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور (1390) که در بهمن ماه 1390، به تصویب کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور رسیده است (12)، بوده و داده‌های بدست آمده با این آیین‌نامه مقایسه گردیده است.

بدیهی است نتایج تحقیق حاضر چشم‌انداز روشنی پیش روی متولیان حوزه نشر و دست‌اندرکاران و سیاست‌گذاران تولید علم کشور قرار خواهد داد، همچنین هر گونه سوء استفاده از مقام و موقعیت علمی و به تبع آن بی‌اخلاقی در انتشارات علمی و عدم رعایت حداقل‌های سردبیری نشریه را نیز به تصویر خواهد کشید و در این راستا به سوالات زیر پاسخ خواهد داد.

جدول 1: تعداد مجلات نمونه در هر یک از 8 حوزه

ردیف	حوزه موضوعی	کل جامعه	جامعه نمونه
1	علوم انسانی	386	138
2	علوم پزشکی	105	38
3	علوم کشاورزی	76	27
4	فنی و مهندسی	61	22
5	علوم پایه	34	12
6	هنر و معماری	16	6
7	منابع طبیعی	7	3
8	دامپزشکی	6	2
	جمع	691	248

تولید و منتشر شده‌اند، دو حوزه علوم انسانی و علوم کشاورزی با سهم بیش از 3/5% در رتبه‌های بعدی قرار دارند. سردبیران دو حوزه دامپزشکی و علوم پزشکی کمترین سهم از تولیدات را به خود اختصاص داده‌اند. در مقابل، نشریات این دو حوزه سهمی 43 و 35 درصدی را به ناشران خود اختصاص داده‌اند. به عبارت دیگر با وجوی که، سردبیران نشریات این دو حوزه به نسبت سایر حوزه‌های موضوعی، کمترین سهم از تولید علم نشریات خود را دارند، اما بیشترین سهم از مقالات منتشر شده توسط نویسندگانی با وابستگی سازمانی یکسان با ناشر نشریات، به این دو حوزه یعنی، پزشکی و دامپزشکی تعلق گرفته است.

در جدول 2، درصد سهم ناشران از تولید علم نشان می‌دهد که در تمامی حوزه‌ها، سهم نویسندگان وابسته به ناشر نشریه کمتر از 40% می‌باشد. در بند 4 ماده 4 آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور آمده است که دست کم 50% مقاله‌های هر شماره باید از نویسندگان خارج از نهاد صاحب امتیاز نشریه باشد. مفاد این بند از قانون به خوبی توسط نشریات رعایت شده است.

بررسی وضعیت ضریب تأثیر نشریات نشان داد که بیش از نیمی از آنها ضریب تأثیر کمتر از 0/1 دارند. با توجه به تصادفی بودن انتخاب نشریات، ضریب تأثیر نشریات جامعه نمونه نیز همچون کل نشریات دارای ضریب تأثیر، به طور کلی کمتر از 0/1 است. نگاره 1 این وضعیت را به خوبی نشان داده است.

نگاره 1: وضعیت ضریب تأثیر کل نشریات (691 عنوان) و جامعه نمونه (248 عنوان)

روش اجرای این پژوهش بدین صورت بوده است که داده‌های مربوط به 248 عنوان نشریه فارسی دارای ضریب تأثیر به صورت تصادفی و بر اساس نام مستند آنها (نام پذیرفته شده و آخرین نام آنها پس از تغییرات اعمال شده از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری) طی دو سال 1390 و 1391، از نمایه استنادی علوم ایران استخراج گردید. سپس به کمک گزینه تحلیل، پرکارترین نویسنده، میزان تولید علم سردبیر و ناشر نشریه با استفاده از اطلاعات مستخرج از سایت نشریات مشخص گردید. بدین صورت که در صفحه خانگی هر یک از نشریات، اطلاعات مستند مربوط به نام سردبیر، ناشر مجله، تعداد اعضای هیات تحریریه بازاریابی و اینکه چه سهمی از این اعضا به دانشگاه منتشر کننده نشریه وابسته‌اند، مشخص گردید. اطلاعات بدست آمده در نرم‌افزار اکسل وارد و استخراج و تحلیل داده‌ها به کمک این نرم‌افزار و آمار توصیفی شامل میانگین و میانه انجام گرفت.

یافته‌ها

تعداد مقالات مورد بررسی در هر حوزه موضوعی و سهم سردبیران هر حوزه موضوعی به نسبت مقالات آن حوزه در جدول 2، نشان داده شده است. در مجموع 17977 مقاله مربوط به 248 نشریه مورد بررسی قرار گرفت.

بر اساس یافته‌های بدست آمده، در حوزه منابع طبیعی بیش از 5% از مقالات منتشر شده، توسط سردبیران نشریات این حوزه

جدول 2: تعداد مقالات هر یک از حوزه‌های موضوعی و سهم سردبیران و ناشران از این مقالات

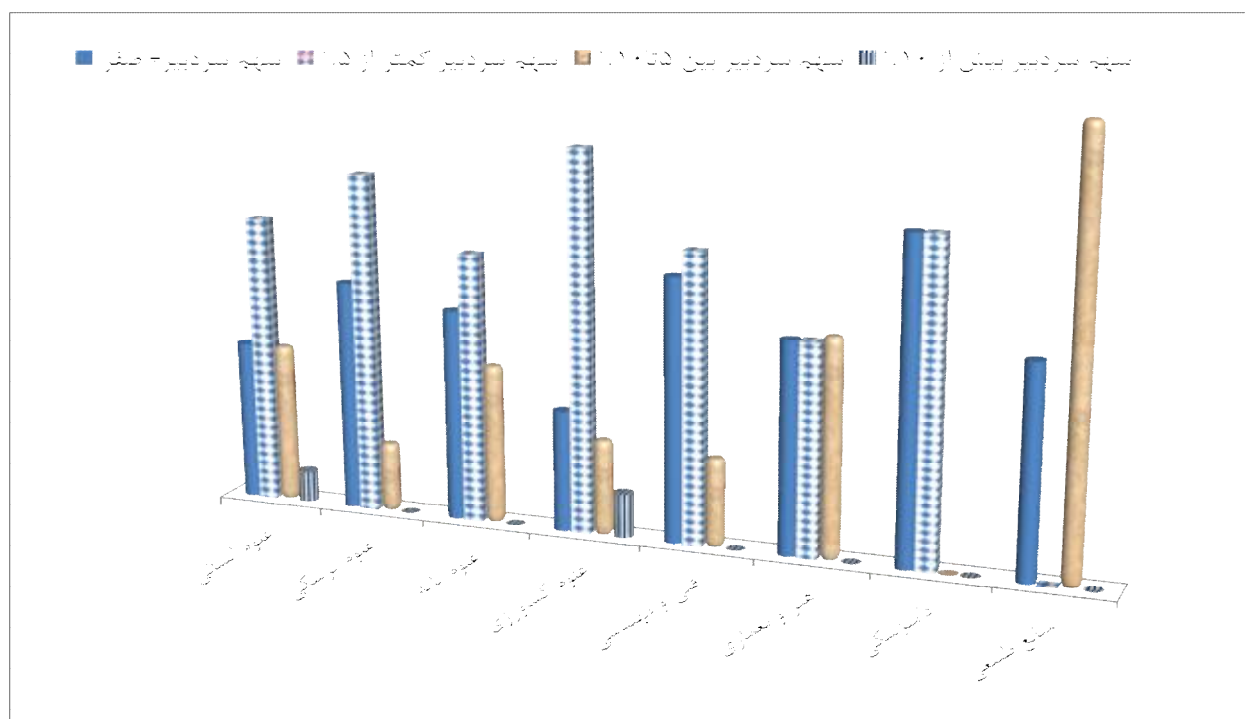
ردیف	حوزه موضوعی	تعداد مقالات مورد بررسی	سهم سردبیران از مقالات مورد بررسی	% سهم سردبیران از تولید علم به کل مقالات	سهم نویسندگان وابسته به ناشر از مقالات	% سهم ناشران از تولید علم به کل مقالات
1	علوم انسانی	8190	302	3/6	1763	22
2	علوم پزشکی	4379	88	2	1862	43
3	علوم کشاورزی	2077	75	3/6	537	26
4	فنی و مهندسی	1445	31	2/1	157	11
5	علوم پایه	1134	35	3	314	28
6	هنر و معماری	289	10	3/4	44	15
7	منابع طبیعی	270	14	5/1	85	31
8	دامپزشکی	193	3	1/5	68	35
	جمع	17977				

جدول 3: نشریاتی که بیش از 10% مقالاتشان به سردبیران آن نشریات اختصاص یافته است.

حوزه‌های موضوعی	نام نشریه و سردبیر نشریه	تعداد و درصد مقالات سردبیر در نشریه خود
	مجله روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران	6 (16/7%)
	فصلنامه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی	10 (15/4%)
علوم انسانی	پژوهش‌های حقوق تطبیقی	9 (15%)
	پژوهشنامه متین	8 (14/3%)
	دستاوردهای روانشناختی	6 (12/5%)
	مطالعات قرآنی	7 (10/6%)
علوم کشاورزی	شیلات دانشگاه تهران	10 (14/3%)
	حفاظت گیاهان	12 (10/5%)

پزشکی، فنی و مهندسی، علوم پایه، هنر و معماری، منابع طبیعی و دامپزشکی کمتر از 10% مقالات را با نام خود منتشر کرده بودند ولی در حوزه‌های علوم انسانی و علوم کشاورزی به ترتیب 6 و 2 نشریه بیش از 10% مقالات خود را به سردبیران اختصاص داده بودند.

در ادامه نسبت رکورد سردبیر هر نشریه به مقالات آن نشریه محاسبه گردید و سردبیرانی که بیش از 10 درصد مقالات این دو سال را به خود اختصاص داده بودند، به شرح زیر در جدول 3 آمده است. نکته قابل ذکر آن که سردبیران شش حوزه علوم

نگاره 2: سهم سردبیران از تولید علم نشریه خود

جدول 4: درصد نشریات و سهم سردبیران از تولید علم در آنها

حوزه موضوعی	% نشریاتی که سهم سردبیر = صفر	% نشریاتی که سهم سردبیر > 5%	% نشریاتی که سهم سردبیر ≤ 5%	% نشریاتی که سهم سردبیر ≤ 10%
علوم انسانی	25	45	25	5
علوم پزشکی	36	53	11	0
علوم کشاورزی	19	59	15	7
فنی و مهندسی	41	45	14	0
علوم پایه	33	42	25	0
هنر و معماری	33	33	34	0
منابع طبیعی	33	0	67	0
دامپزشکی	50	50	0	0

تعداد اعضا به 9 نفر خواهد رسید، انتشار بیش از 10% مقالات توسط سردبیر به تنهایی، سوال برانگیز خواهد بود. آن هم در خصوص نشریات معتبر کشور که موفق به اخذ ضریب تأثیر نیز گردیده‌اند.

در مقابل، در برخی از نشریات، سردبیران هیچ مقاله‌ای در دو سال گذشته در نشریه خود به چاپ نرسانده‌اند. درصد این نشریات در جدول 4 ارائه شده است.

لازم به ذکر است که بند 3 ماده 4 آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات به صراحت بیان می‌دارد که در هر شماره از نشریات نباید بیش از 40% مقالات متعلق به گروه دبیران، مدیر مسئول و سردبیر باشد. با این اوصاف از آنجایی که در بند دیگری از همان آیین‌نامه تعداد اعضای گروه دبیران حداقل 7 نفر ذکر شده است، با توجه به اینکه با افزودن سردبیر و مدیرمسئول به این نفرات،

جدول 5. میانگین تعداد اعضای هیات تحریریه

ردیف	حوزه موضوعی	میانگین تعداد اعضای هیات تحریریه	% نشریات دارای اعضای هیات تحریریه خارجی
1	علوم انسانی	12	19
2	علوم پزشکی	20	66
3	علوم کشاورزی	11	9
4	فنی و مهندسی	17	14
5	علوم پایه	14	11
6	هنر و معماری	11	17
7	منابع طبیعی	10	6
8	دامپزشکی	15	50

اعضای گروه دبیران باید خارج از موسسه متقاضی باشند. نتایج بررسی‌ها نشان داد که به استثنای حوزه علوم پزشکی که تابع آیین‌نامه نشریات وزارت علوم نمی‌باشد، از 7 حوزه موضوعی تابعه وزارت علوم، در همه حوزه‌ها بجز دامپزشکی، شاهد حضور بیش از 50% اعضای هیات تحریریه از داخل موسسه ناشر مجله هستیم. این رویکرد به نوعی نقض تبصره 4 آیین‌نامه است. شاید بررسی مجدد اعضای هیات تحریریه توسط کمیسیون نشریات وزارت علوم و اینکه حداقل، 50% اعضای هیات تحریریه باید از اعضای خارج از سازمان باشند، ضروری به نظر رسد.

در خصوص پرکارترین نویسنده هر نشریه و اینکه آیا سردبیر جزو پرکارترین نویسنده نشریه خود است یا خیر، نتایج نشان داد که در 50 و 33 و 27 درصد نشریات سه حوزه هنر و معماری، منابع طبیعی و علوم انسانی، نویسندگان پرکار همان سردبیران نشریات هستند. این در حالی است که در خصوص نویسندگان پرکار با بیش از 5 مقاله، سه حوزه منابع طبیعی، علوم کشاورزی و علوم انسانی در رتبه‌های اول تا سوم قرار دارند. این بدان معنا است که در حوزه‌هایی که سردبیران بیش از 5 مقاله در نشریه خود به چاپ رسانده‌اند، نه تنها در زمره پرکارترین نویسندگان نشریه خود به حساب آمده‌اند، بلکه در طی دو سال، درصد

سه حوزه موضوعی دامپزشکی، فنی و مهندسی و علوم پزشکی بیشترین درصد نشریاتی که فاقد مقاله چاپ شده‌ای از سوی سردبیر بودند را به خود اختصاص داده‌اند. در مقابل حوزه علوم کشاورزی و علوم انسانی نه تنها بر اساس جدول 3، دارای نشریاتی بودند که بیش از 10% مقالاتشان را به سردبیران خود اختصاص داده بودند، بلکه تنها 19 و 25 درصد نشریات این دو حوزه فاقد مقالات سردبیرانشان بودند و در 81 و 75 درصد باقیمانده حتما مقاله‌ای از سردبیران به چاپ رسانده بودند.

در خصوص تعداد اعضای هیات تحریریه نتایج به شرح زیر حاصل گردید، تعداد اعضای هیات تحریریه بین 10 تا 20 نفر در نوسان است. به طور میانگین بیشترین تعداد اعضای هیات تحریریه به حوزه علوم پزشکی و سپس فنی و مهندسی با 20 و 17 نفر تعلق دارد. در آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور (1390) آمده است که تعداد اعضای گروه دبیران علمی حداقل 7 نفر باید باشد که با توجه به نتایج بدست آمده، این مورد به طور کامل توسط نشریات رعایت شده است (جدول 5).

همچنین در خصوص اینکه سهم ناشر از تعداد اعضای هیات تحریریه چه میزان است، مطالعه ادامه یافت (جدول 6). تبصره 4 ماده 2 بند 3 آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور مربوط به وزارت علوم، به صراحت بیان کرده است دست کم 50%

5/1 و 3/6 درصد است که بیشترین سهم در بین حوزه‌های موضوعی است. در 67% نشریات مورد بررسی حوزه منابع طبیعی، سردبیران نشریات بین 5 تا 10 درصد مقالات را به خود اختصاص داده‌اند و دو حوزه علوم کشاورزی و انسانی، تنها حوزه‌هایی هستند که در 7 و 5 درصد نشریات خود، بیش از 10 درصد مقالات را به سردبیرانشان اختصاص داده‌اند. سهم قابل توجه سردبیران در حوزه‌های مذکور، سبب گردیده بیشترین درصد نشریاتی که سردبیران آنها با داشتن بیش از 5 مقاله،

بالایی از مقالات نشریه را به نام خود به چاپ رسانده‌اند (جدول 7).

بحث

در بحث حاضر 17977 مقاله مربوط به 248 نشریه مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت. در رشته منابع طبیعی، علوم کشاورزی و انسانی سهم سردبیران از تولید علم به کل مقالات به ترتیب

جدول 6: درصد تعداد اعضای هیات تحریریه از داخل و خارج مؤسسه ناشر

ردیف	حوزه موضوعی	تعداد نشریات هر حوزه که بیش از 50% از اعضای هیات تحریریه از اعضای مؤسسه ناشر مجله است	درصد نشریاتی که بیش از 50% اعضای هیات تحریریه از مؤسسه ناشر است	تعداد نشریات هر حوزه که 50% از اعضای هیات تحریریه از اعضای مؤسسه ناشر مجله است	درصد نشریاتی که 50% از اعضای هیات تحریریه از خارج مؤسسه ناشر است
1	علوم انسانی	31	22	10	7
2	علوم پزشکی	23	61	2	5
3	علوم کشاورزی	3	11	4	15
4	فنی و مهندسی	2	9	2	9
5	علوم پایه	4	33	1	8
6	هنر و معماری	1	17	0	0
7	منابع طبیعی	2	67	0	0
8	دامپزشکی	0	0	0	0

جدول 7: درصد یکی بودن نویسنده پرکار و سردبیر

ردیف	حوزه موضوعی	% نشریاتی که سردبیران، نویسندگان پرکار نشریه خود هستند	% نشریاتی که سردبیران، نویسندگان پرکار نشریه خود با بیش از 5 مقاله هستند
1	علوم انسانی	27	11
2	علوم پزشکی	8	8
3	علوم کشاورزی	15	15
4	فنی و مهندسی	4	0
5	علوم پایه	17	8
6	هنر و معماری	50	0
7	منابع طبیعی	33	33
8	دامپزشکی	0	0

پژوهشگران جوان و جویای نام، هموار ساخت و فضای علمی را متحول کرد. به علاوه اتخاذ این رویه اخلاقی می‌تواند تنوع موضوعات تحت پوشش نشریه بدلیل پذیرش مقالات از طیف متنوعی از پژوهشگران را میسر سازد. هرچند یافته‌ها نشان می‌دهد که سردبیران و اعضای موسسه ناشر نشریات معتبر کشور که ضریب تأثیر دریافت کرده‌اند، رویکرد اخلاقی¹⁴ و مناسبی دارند و در برخی موارد از کمترین حقوق خود در چاپ حتی یک عنوان مقاله استفاده ننموده‌اند، اما در برخی نشریات دو حوزه علوم انسانی و علوم کشاورزی، رویکرد سردبیران چندان مناسب نبوده و در بسیاری موارد سردبیران به نویسندگان پرکار نشریه خود تبدیل شده‌اند و می‌توان گفت این رویکرد چیزی جز از دست دادن جایگاه علمی آن نشریه در اذهان عمومی خوانندگان نخواهد داشت. در پایان پیشنهاد می‌گردد مدیریت مجلات با رویکرد اخلاق ایرانی اسلامی از سوی کمیسیون نشریات علمی کشور مورد توجه قرار گیرد و هر از چند گاهی، کارگاه‌ها و کنفرانس‌هایی پیرامون این مقوله در سطح کشور برگزار گردد.

در کنار تمامی موارد ذکر شده در فرهنگ ایرانی اسلامی، عدم سوء استفاده از جایگاه و منصب علمی به عنوان یکی از حسن خلق‌های¹⁵ مورد تأکید سیره علوی همیشه مطرح بوده است. مدیران و مسئولان سازمان‌ها، به خاطر موقعیت خود به اموال و امکانات فراوانی دسترسی دارند و در حقیقت منابع گوناگون مالی و اعتباری در اختیار آنها می‌باشد. این امکان می‌تواند زمینه‌ساز فساد و امتیازطلبی و استفاده غیرمجاز از منابع عمومی گردد. بنابراین مدیران باید دقت کنند که در زمان مسئولیت خود گرفتار این فساد نشوند.

امیرالمؤمنین (ع) به کارگزاران خویش همواره این نکته را یادآوری می‌نمود و به شیوه‌های مختلف، آنان را از «استیثار» و «امتیازخواهی» برحذر می‌داشت. آن حضرت در بخشی از عهدنامه خود به مالک اشتر می‌فرماید: «از امتیازخواهی و اختصاص دادن چیزی که بهره همه مردم در آن یکسان است، برای خود بپرهیز» (16).

نویسندگان پرکار نشریه خود هستند، همان حوزه‌های مذکور منابع طبیعی، علوم کشاورزی و انسانی باشد. در مقابل کمترین سهم سردبیران از تولید علم نشریه خود مربوط به حوزه دامپزشکی، علوم پزشکی و فنی و مهندسی به ترتیب با 1/5، 2 و 2/1 درصد می‌باشد و کمترین درصد نشریات که بین 5 تا 10 درصد مقالات را به سردبیران اختصاص داده‌اند، به همین سه حوزه تعلق دارد. به جز دو حوزه علوم کشاورزی و علوم انسانی، هیچ نشریه‌ای در حوزه‌های موضوعی دیگر، بیش از 10 درصد مقالاتشان را به سردبیران اختصاص نداده‌اند. به علاوه در هیچیک از نشریات دامپزشکی، سردبیران خود جزو نویسندگان پرکار نشریه خود نبودند. در خصوص سهم نویسندگان وابسته به ناشر نشریه، نتایج نشان داد که مفاد بند 4 ماده 4 آیین‌نامه (12) به خوبی توسط نشریات، رعایت شده است و بیش از 50% نویسندگان مقالات، به خارج از نهاد صاحب امتیاز نشریه وابسته هستند. در خصوص تعداد اعضای گروه سردبیران، ماده 2-3-2 آیین‌نامه، تعداد اعضای هیات تحریریه به طور میانگین، بین 10 تا 20 نفر در نوسان است و با حداقل نفرات ذکر شده در آیین‌نامه که 7 نفر می‌باشد، همخوانی دارد.

در جهان انتشارات خارج از کشور بحث رعایت اخلاق سردبیری و عدم سوءاستفاده از موقعیت شغلی توسط سردبیر و سایر اعضای هیات تحریریه مورد توجه قرار گرفته و داشتن خطمشی مدون برای ارسال مقاله از سوی سردبیر و اعضای هیات تحریریه یک ضرورت است که باید مورد دقت نظر قرار گیرد (14). در ایران به دلیل نبود خطمشی مدون در برخی از نشریات و فارسی نویسی نویسندگان در برخی حوزه‌های علمی به ویژه علوم انسانی سبب شده که نویسندگان کمتر به زبان انگلیسی به تولید علم بپردازند (15)، به علاوه ممکن است که ماه‌ها و یا حتی سال‌ها مقاله پژوهشگری در نوبت چاپ مقاله قرار گیرد؛ در صورتی که بر اساس نتایج بدست آمده در مطالعه حاضر، یافته‌ها نشان داد که در برخی نشریات در هر شماره نشریه، یک مقاله به نام سردبیر به چاپ می‌رسد. با آگاهی از این مسئله و انتظار جامعه علمی به پایبندی هر چه بیشتر سردبیران به اصول اخلاقی، می‌توان راه را برای تمامی پژوهشگران به ویژه

اعضای موسسه ناشر نشریه، می‌تواند در ترغیب و دلگرمی نویسندگان به ویژه نویسندگان جوان، در واسپاری مقالات خود به نشریات معتبر داخل بسیار موثر افتد. شیوه رفتار اعضای هیات تحریریه و در صدر آن سردبیران، از چشم مخاطبان و خوانندگان نشریه دور نخواهد ماند؛ شاید تصور اینکه رفتار آنها در زیر ذره-بین مخاطبان و جامعه علمی است، چندان آسان نباشد، اما عملکرد مردم در شرایط مختلف نشان داده است که هیچیک از حسن رفتار و سوءرفتارهای اخلاقی¹⁸ مسئولان در هر پست و مقامی از دید عموم پنهان نخواهد بود. در خصوص اعضای هیات تحریریه و سردبیران نیز شرایط به همین صورت است. بنابراین داشتن رویکرد اخلاقی و رعایت اصول اخلاقی توسط اعضای هیات تحریریه و سردبیران در ایجاد نگرش مثبت به نشریه و ارتقاء ارج و منزلت علمی آن در طول زمان اثرگذار خواهد بود و پایبندی به این اصول در بالابردن اعتماد نویسندگان اثرگذار بوده و در پی آن سبب اعتبار هرچه بیشتر مجله می‌گردد.

ملاحظه‌های اخلاقی

این پژوهش با معرفی منابع مورد استفاده، اصل اخلاقی امانت داری علمی رعایت و حق معنوی مولفین آثار محترم شمرده شده است. بعلاوه از ذکر نام سردبیران نشریاتی که با توجه به نتایج بدست آمده، برخی از مفاد آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور را رعایت نکرده‌اند، خودداری شده است.

سپاسگزاری

پژوهش حاضر به صورت مستقل و بدون هیچ حمایت مالی انجام گرفته است؛ با این حال، نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از تمامی سردبیرانی که با رعایت اصول اخلاق حرفه‌ای و نشر، موجبات شور و نشاط علمی و پژوهشی را فراهم می‌آورند، تشکر و قدردانی نمایند.

به نظر می‌رسد داشتن باور، ایمان و اعتقادات قلبی بیش از هر ابزار و حربه دیگر بتواند در تعهد اخلاقی¹⁶، پایبندی به اخلاق حرفه‌ای و رعایت حقوق خوانندگان و مخاطبان نقش آفرینی کند. به‌علاوه نتایج تحقیقات مختلف نشان داده است که رابطه‌ای دوسویه میان شادکامی و رفتار اخلاق مدارانه وجود دارد؛ به‌عبارت دیگر افراد شاد، اخلاقی‌تر عمل می‌کنند (17).

یافته‌های چنین پژوهش‌هایی می‌تواند به منظور ایجاد فضای شاد علمی در دنیای نشریات علمی ایران نکته‌ای ارزشمند به حساب آمده و به ایجاد شادکامی بیشتر در افراد فعال حوزه نشر اعم از دست‌اندرکاران، نویسندگان و دانش‌پژوهان، کمک و افزای نماید.

در آخر باید گفت در مطالعه حاضر، موانع زیادی پیش روی پژوهشگران بود، از جمله اینکه برخی نشریات فاقد سایت بودند، سایت برخی دیگر بروز نبود و تعدادی به دلیل طراحی نامناسب سایت و یا کافی نبودن اطلاعات مندرج در آن، سرعت بازیابی اطلاعات را کاهش می‌دادند و به‌ناچار، محققان مجبور بودند برای بازیابی اطلاعات در خصوص نام سردبیر و ناشر و اعضای هیات تحریریه، در پایگاه‌های مختلفی علاوه بر سایت مجله همچون ISC، مگ‌ایران و سید به جستجو بپردازند. امید است با رفع این مشکلات و رعایت بیشتر اصول اخلاقی توسط نشریات، در تحقیقات آتی بتوان با سنجش مجدد رویکرد اخلاقی نشریات در سال‌های پس از 91، به نتایج بسیار خوبی در حوزه عملکرد سردبیران، دست یافت.

نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر چشم‌انداز روشنی در خصوص رعایت قوانین مندرج در آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور و توجه به مفاد آن توسط سردبیران و مسئولان حوزه نشر نشریات علمی کشور ترسیم نموده و سعی بر آن دارد تا با ارائه تصویری روشن از وضعیت موجود مانع هرگونه سوءاستفاده افراد در نشریات علمی کشور گردد. عملکرد اخلاقی¹⁷ سردبیران و

واژه‌نامه

4. Ghane M.R. (2011). Editorship standards of journals (On the first conference of Iranian scientific journals). Shiraz: Navid. P. 5-6. (In Persian).	1.Science Production	تولید علم
5. Farhud D. (2007). History of ethics and review of ethical implications in different domains. Ethics in Science and Technology; 2(1): 1-6. (In Persian).	2. Motivator	محرک
6. Serati Shirazi M.(2012). Ethics in research. Edited by D. Farhud. Shiraz: Takht-e-Jamshid. P. 38-39. (In Persian).	3. Impact Factor	ضریب تأثیر
7. Horri A. (2011). Ethics in scientific publications. Shiraz: Takht-e-Jamshid P. (In Persian).	4. Applied ethics	اخلاق کاربردی
8. Ajith A (2013). Is it a good practice for an editor-in-chief to publish his/her article in the journal? Available at: http://www.researchgate.net/post/Is_it_a_good_practice_for_an_editor-in-chief_to_publish_his_her_own_article_in_the_journal . Accessed: 12 may 2011.	5. Professional Ethics	اخلاق حرفه‌ای
9. List of scientific publications with validation (2014). Available at: http://www.isc.gov.ir/nashriyat/list.pdf . Accessed: 12 may 2015.	6. Responsibility	مسئولیت‌پذیری
10. Shaabani A, Davari Ardekani N. (2014). The remarks on knowledge-based wealth production, procedures and mechanisms. Science Cultivation; 4(1): 36-42. (In Persian).	7. mittee on Publication Ethics	کمیته اخلاق نشر (کوپ)
11. Moghtaderi A. Dahmardeh M. (2012). Fraud and misconduct in medical research Zahedan. Journal of Research in Medical Sciences; (14)1: 1-7. (In Persian).	8. rld Association of Medical Editors	انجمن جهانی سردبیران پزشکی
12.Regulations and Policies of Scientific publications of Iran with validations (2011). Available at: http://www.msrt.ir/fa/rppc/Pages/Files/ScientificPublicationsCommission.aspx . Accessed: 12 may 2011.	9. earch Gate	دروازه تحقیقات
13.List of scientific journals with IF (2014). Available at: http://www.isc.gov.ir/NASHRIYAT-ELMI-MOSAVAB/page1.htm . Accessed: 12 may 2015.	10. ntometrics	علم‌سنجی
14.COPE (2011). A Short guide to ethical editing for new editors. Available at: http://publicationethics.org/files/short%20guide%20to%20ethical%20editing%20for%20new%20editors.pdf . Accessed: 12 may 2015.	11. mic World Science Citation Center (ISC)	پایگاه استنادی علوم جهان اسلام
15. Jahangiri M. (2012). Investigation and comparison of the use of Persian scientific journals indexed in Islamic World Science Citation Center (ISC) in scientific output of mother universities researchers during 2001-2010.[M.A. Thesis]. Khuzestan: Islamic Azad University Science and Research Branch. (In Persian).	12. Science Citation Index (ISCI)	نمایه استنادی علوم ایران
	13. ect Areas	حوزه‌های موضوعی
	14. cal approach	رویکرد اخلاقی
	15. morals	حسن خلق
	16. cal commitment	تعهد اخلاقی
	17. cal performance	عملکرد اخلاقی
	18. cal misconduct	سوءرفتار اخلاقی

منابع

1. Soheili F. (2011). Mapping the structure of scientific publication of Tehran Medical University in Web of Science Database. Health Information Management; (6)8: 861-871. (In Persian).
2. Pashootanzadeh M, Osareh F. (2009). Citation analysis and histographic outline of scientific output in agriculture using Science Citation Index (2000-2008). Journal of Information Processing and Management; 25 (1): 23-52. (In Persian).
3. Mohseni M. (2002). The survey of internal and external problems of scientific journals in Iran. Journal of Academic Librarianship & Information Sciences; 36(39): 41-71. (In Persian).

17. Malmir M, Khanahmadi M, Farhud D. (2014). Are happy people, more moral? Ethics in Science and Technology; 9(2): 1-9. (In Persian).

16. Aghajani A. (2006). Determining the characteristics of managers from the perspective of Imam Ali (as) in Nahj-o-Albalagheh .Islamic Journal Research Law; 7(24): 27-60. (In Persian).